

Hederlig omtale: «Forfengelige trær»
Oskar Bøgseth

WILHELM SWENSEN

Trønderlåna

Trøndelag har fått så meget fra naturens hånd at det knapt er noe vi savner — bortsett fra godværet av og til. Det er neppe noen annen landsdel som kan oppvise slik rikdom i varierte naturforhold, fra de breie bygdene omkring Trondheimsfjorden — de smilende traktene innover Innherred, med myk jord og myke bakkehell, med skog som er tung av velvære — til karrig fjellandskap og sterke daler med elv i stryk — ja, om det så er fjell med tinder og skar, har vi da noe av det også, borti krokene. Her er stormvasket kyst og glitrende skjærgård, svære øyer, myrer og moer. Vi har det alt sammen — fra grensen og ut til de drivende garn.

Det er dette landskapet, blidt eller hårdt, som har skapt den trønderske typen slik den skildres i sagaen og slik den — iallfall hva lynne angår — lever temmelig uforandret utover by og bygd, treg i hverdagen, men med innful morskap i den levende og artige dialekten. Det er menneskene som har preget landskapet med gårdene slik de ble bygget, klare og sikre i reisningen, litt tunge i plasseringen, men fremfor alt sikre, bevisst, ja, selvbevisst i sin noe kantede og steile utforming.

De husene som preger det trønderske landskap i dag, har naturlig nok tatt til seg uttrykksformer som er kommet utenfra. Slik vil det alltid være, hvor det er samkvem mellom landene. Men de nye bevegelsene i tiden ble omskapt etter hjemlige forhold og etter folkets lynne. Det betydeligste for norsk arkitektur er omformingen av de rådende idéer fra stein til tre. Det er i dette vi særlig kan

gjøre oss gjeldende, slik vi har gjort det i vår skipsbygging i vikingetid og slik stavkirkene våre ble skapt i en original oversettelse av det rådende internasjonale stilbegrep.

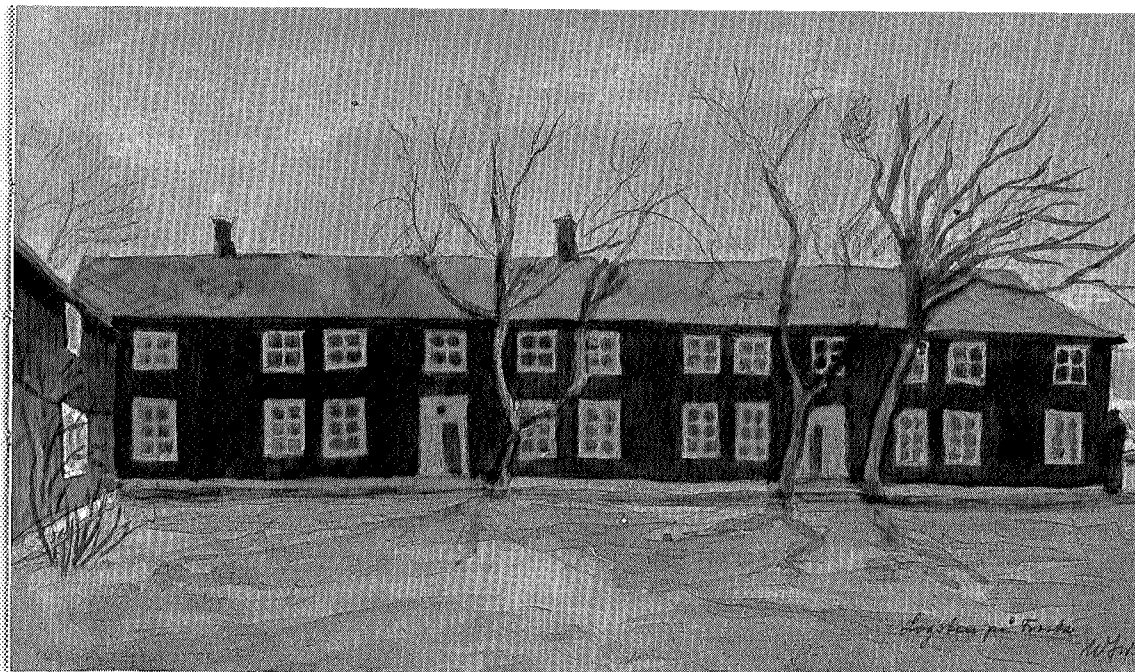
Hvordan utformingen av Trønderlåna — slik kalles de store våningshusene på gårdene i Trøndelag — er blitt til, er en lang historie. Fra de vanlige planene med tre rom, er det bygget til ledd for ledd, til det lange toetasjes huset vi ser innover bygdene, nå vanlig med det preget husene fikk av panelarkitekturen etter 1800. Den ene langsiden — inngangssiden domineres som regel av to portaler. Det går ikke an å kalle dem inngangsdører, for de er langt mere storlagne. Omramningen ble utstyrt med fine klassiske søyler, eller pillasterstillinger, som tok opp motivene fra steinarkitekturen. Listverket bygger på klassisk formspråk, og rammen omkring portalen, med alt sitt listverk og fine snekkerarbeide, kan ofte fremtre som en fornem klassisk tempelinngang, riktig nok med høyst hjemlige ekstra-ledd i form av lysglugger over døren. Tross sin pompøse form og mektige pondus er disse dørene nokså trange. Døren har alltid to fløyer, og det blir med dem som Kumbel sier om døren til en sal:

*«En salsdør har den egenhed
at den er usedvanlig bred,
og derfor altid står på hal',
og derfor altid er for smal.»*

Men festlige er de, disse velkomstene, skjønt en fremmed aldri vet hvilken av de to ensartede portalene han skal velge når han skal gå inn i huset. Denne tvetydighet i inngangen til huset passer det trønderske lynne, den bidrar til å skjule det indres sanne vesen, og det vil også gjennom sitt myndige uttrykk virke beskyttende.

Sammen med de to portalene står rekken av vinduer oppmarsjert i lik avstand eller i symmetrisk ordnede grupper. Noen tilfeldighet forekommer ikke. Har man ikke bruk for et vindu på den plass hvor det burde stå, blir det laget et blindvindu, nøyaktig som de andre, men med malte ruter.

Ofte blir rominndelingen markert i det ytre ved at nåvene innkles så det dannes markerte avdelinger, og det blir alltid, iallefall ved større bygninger, lagt vekt på at symmetrien opprettholdes.

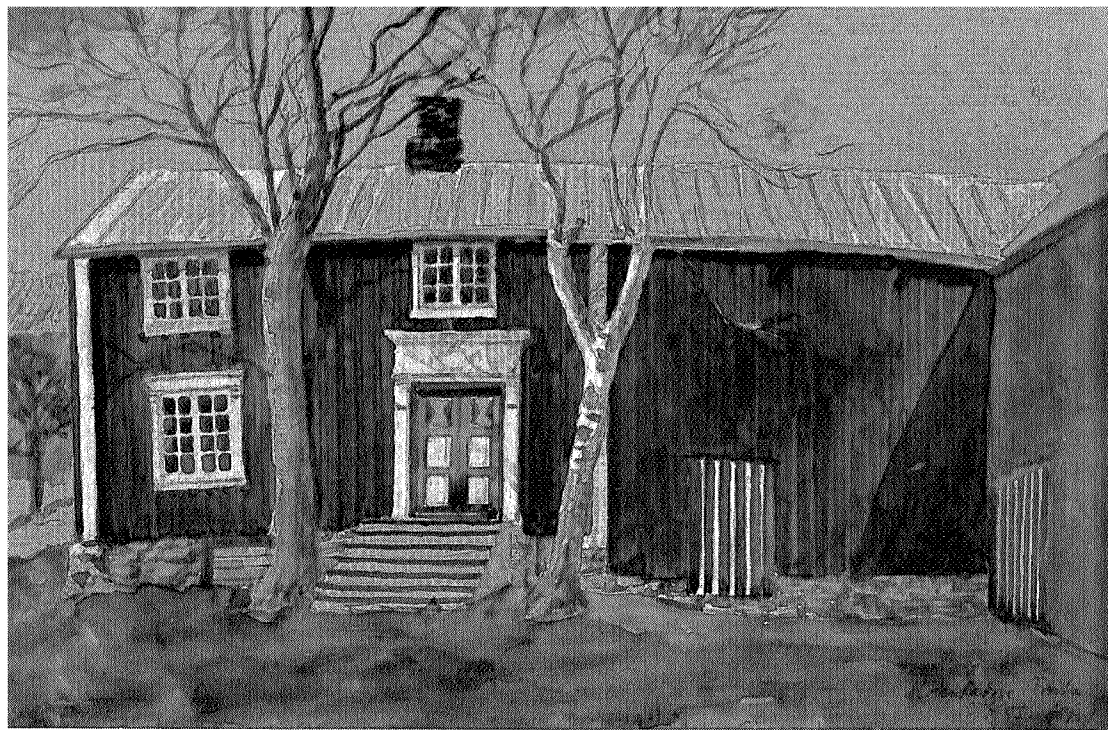

Lagsten på Frosta

Etter akvarell av forfatteren

Det er aldri noe tilfeldig i denne solide arkitekturen. Meget er vel arvet fra barokk og rokokko, men slik vi vanlig møter Trønderlåna er den stram og militær fra de regulært stilte pipene på taket til fotlisten på veggen. Panelet er kraftig og vertikalt med vekslende under- og overbord, det vi vanlig kaller tømmermannskledning, men som i Trøndelag er blitt et arkitektonisk ledd. Det hender at de svære, lange lånene også får et ekstra ledd ved at det legges inn et vannrett bånd av lister som deler flaten og understreker lengdevirkningen. Det har sine praktiske fordeler når det gjelder å nytte materialet, men det kan også virke til fordervelse når vannet trenger inn bak listverket og begynner å tære på tømmeret. Skjønt så godt tømmer som det ble brukt i husene, er det utrolig hvor godt også materialet i det ofte innviklede listverket holder.

Opprinnelig har det nok vært slik at tømmerflaten sto synlig ut mot været, men det at skogen ble hugget ut ved at etterspørselen steg, krevde en ny form for utnyttelsen av materialet, samtidig med at de rent stilistiske krav kunne imøtekommes, gjorde at bruken av panel ble hilst velkommen både i byene og ut over landet.

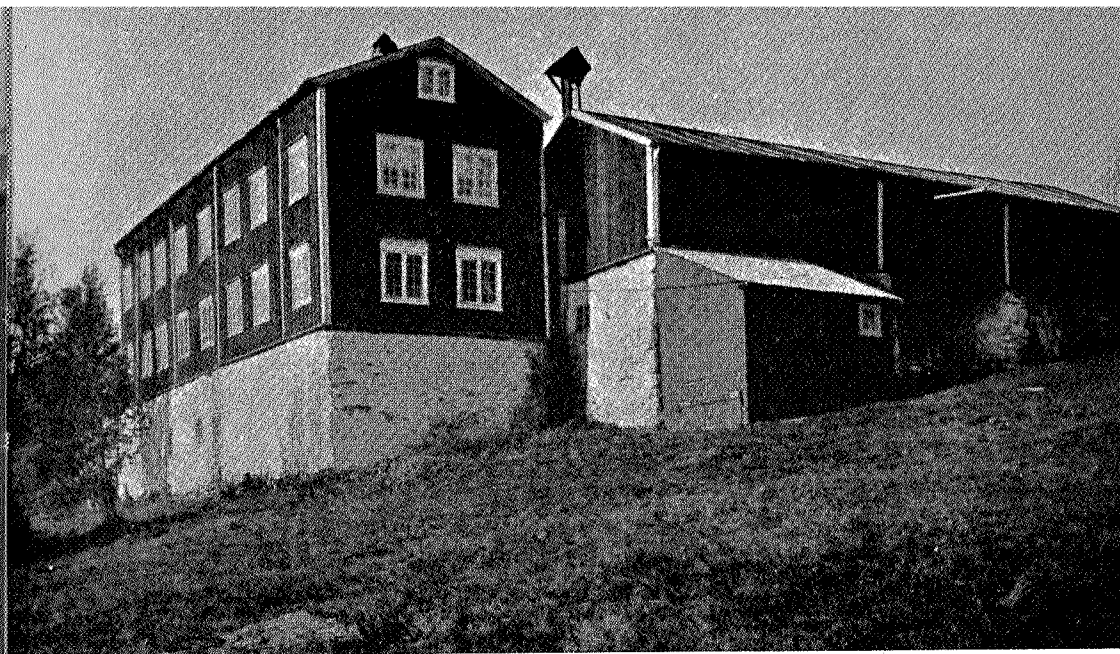
Hogstadsve, Frosta

Etter akvarell av forfatteren

Jo fjernere bygden lå fra en by, dess mer egenartet og selvstendig ble karakteren i husene. Det er som om fjellbygdene ikke riktig vil gi slipp på det tilvante. Behandlingen av tømmeret var noe de forsto seg på, men panel var noe nymotens påfunn som de nødig ville innlate seg på. Naturligvis spilte også hensynet til terrenget inn. I de flatere bygdene kunne det være lettere å få plass til husene, og det ble ikke spart på plassen heller.

Mange av gårdsplassene ble som en borg å se til — en lukket firkant omkring et veldig tun, så det ble en hel vandring for dem som — slik det heter i Ynglingesagaen: «— skulle søke seg et visst sted». På holkeføre og ved hellende tun, var det ingen lett sak å fomle seg fram i mørket. Det søkte sted hadde så men også bevart sin karakter fra sagaen, med benker hvor rekken av huller kunne komme opp i et fast utrolig tall, og med en liten og lav sidebenk med to hull for de mindreårige i slekten.

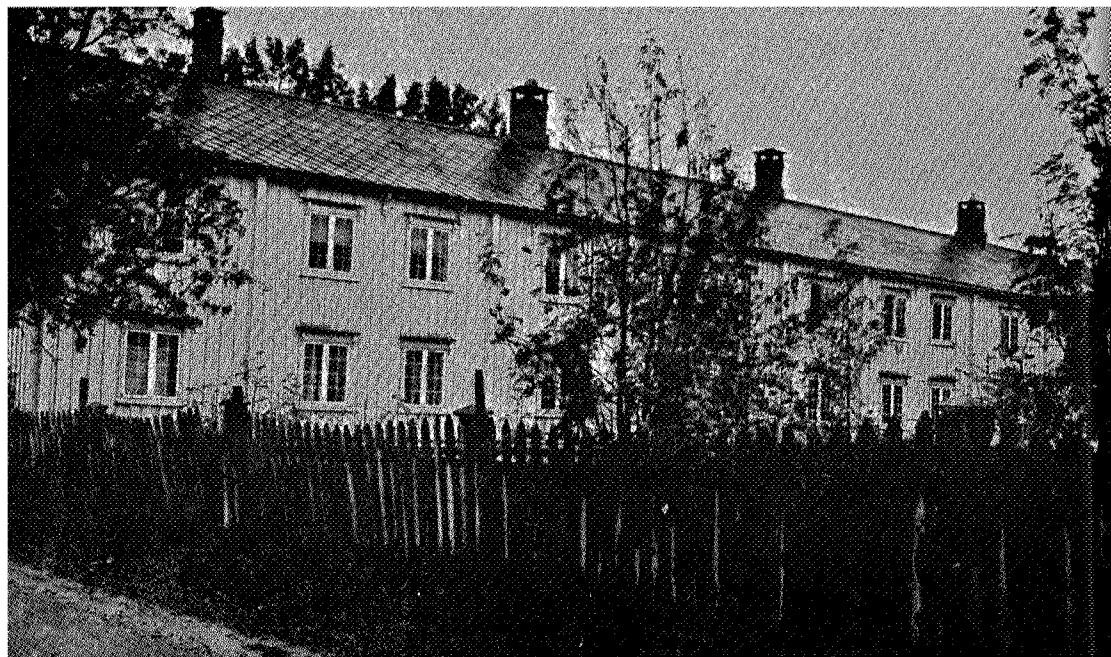
Disse innebygde tunene er vel et av de mest karakteristiske trekk

Sliper i Rennebu

ved en rekke Trøndelags-gårder. Vi må helt tilbake til Synoden i Bergen 1589 for å finne grunnlaget for en slik plan. Det ble da bestemt at prestegårdene skulle bygges etter en ordnet plan, helst et kvadrat. Husene skulle ikke ligge spredt omkring og tilfeldig, men i bestemt orden. Hvor terrenget var flatt kunne dette imøtekommes, og det er nok denne bestemmelsen som lever igjen i Trøndelags-gårdene. På Ørlandet er husene ofte bygget helt sammen, så en vanskelig vet å finne inn på tunet. Inngangen kan skje gjennom en port gjennom et av husene, og lukkes porten til denne tunnel, er alt innenfor beskyttet mot været. Men innover Innherred og i Melhus-traktene — ja, ellers hvor terrenget byr på muligheter for en slik løsning, finner en denne karré av hus med sine tette bygningsrekker til alle sider. Lenger opp i dalene, hvor terrenget blir mer hellende, står husene ofte på høy grunnmur, som forsterker virkningen av det pompøse.

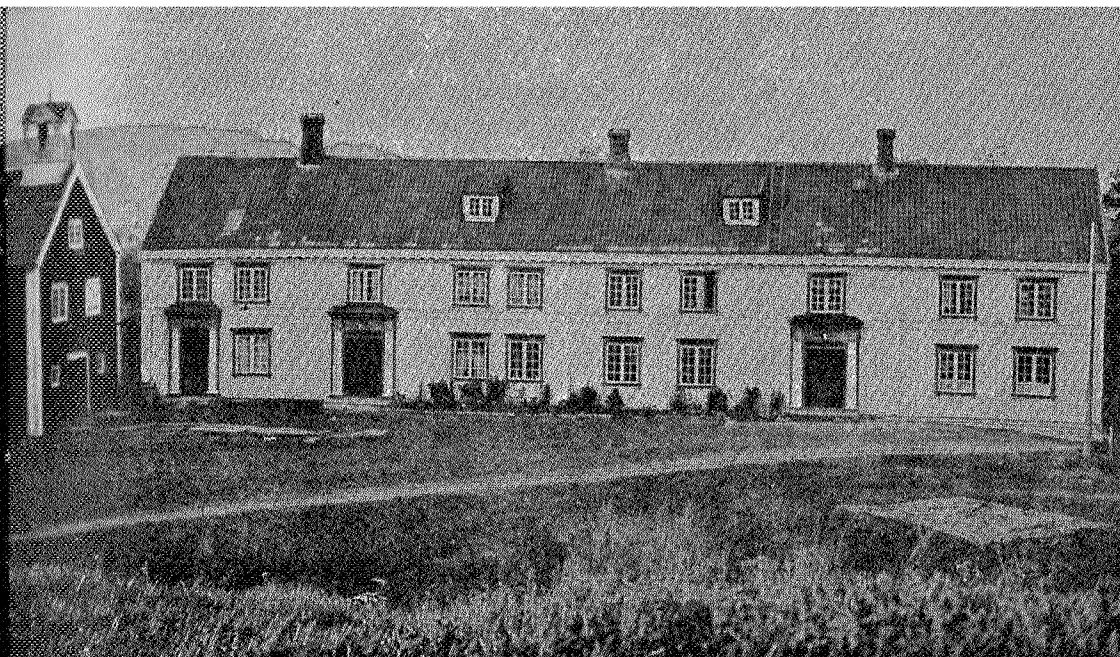
Tidligere ble bygdeveien av og til lagt gjennom slike tun. Husene måtte da spres litt for å gi plass for veien, men tunet var ofte så stort i omfang at en likevel fikk inntrykket av det lukkede rom.

Løhre i Horg

Tunet virker alltid lunt, fordi man på alle sider var beskyttet mot været. Antallet av bygninger på en gård kunne bli stort, selv med den konsentrasjon som sammenbyggingen bød på. Det ble en enestående anledning til å vise om slike høyst forskjellige hus kunne samarbeides arkitektonisk. Det har vel også ført til at man overdimensjonerte hus som stabburet, gav det to, ja, endog tre etasjer, mens man samtidig holdt høyden på låve og fjøsbygning nede så de harmonerte med den øvrige bebyggelsen. Alt ble stemt sammen i farge. — Den gamle, sikre og rimelige rødfargen fra barokktiden lever ennå ved mange anlegg, men tiden omkring 1800 hevet hvitfargen — vel egentlig som en etterlikning av marmor — opp til motefargen. Den er ennå nokså enerådende, mens oker brukes til fremheving av lister omkring vinduer og de store portalene og på gesimser og fotbrett.

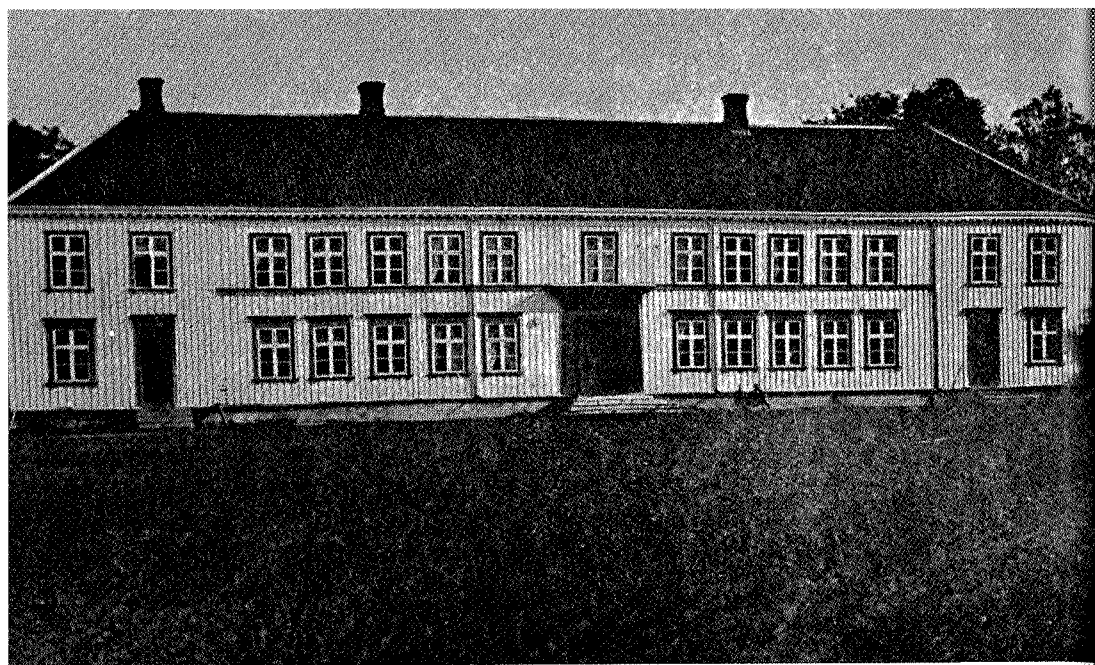
Enten hovedlåna er hvit eller rød — den skiller seg ut og dominerer anleggene ved sine fine vindusrekker og portalene. Ikke sjelden er det to store låner — en som hovedlån for gårdbrukeren, og en for den eldre bruker, når han har overlatt gården til neste generasjon.

Brusveet i Frol

Det er noe troverdig over denne arkitekturen, slik vi nå finner den som et sær-trøndersk trekk. Den symmetriske inndeling av fasadene og de sikre proporsjoner i flatene sammen med detaljenes kraft, er innarbeidet i håndverksvirket. Det er noe djervt og storlatent over disse bygningene, samtidig med at en føler de rike erfaringer bak utformingen, så vel vurdert og gjennomtenkt som både arkitekturen og de tekniske detaljer er.

Et av de karakteristiske drag i eksteriøret ved trønderlåna er takvinkelen. Både barokken og rokokkoen gjorde bygningene mer pompøse ved fremheving av taket. Som regel ble det gjort høyt og oftest valmet. En sjelden gang treffer en på valmtak også på trønderlåna, men det er da kommet inn ved påvirkning fra embetsgårder eller fra byene. De smale bygningene som hørte gårdsbebyggelsen til, passet ikke godt for en slik løsning, og en får inntrykk av at det er arven fra torvtakene som bestemmer takvinkelen, også etter at man var begynt å tekke med stein. Fra byene lærte man bruken av tegl til tekning, og for Trøndelag ble det laget en flat takstein med riflet overflate og avrundet forkant, en stein som ennå

Mo i Frol

kan sees brukt innover Innherred. Senere kom også skifertekningen inn, og denne tekning synes å passe utmerket for de lange toetasjes husene. Fargen på skiferen bidrar også til å binde sammen bygningsgruppen.

Hvordan bodde de i disse store husene, og lar det seg gjøre å bruke dem ut fra vår egen tids krav?

Det er i dag sikkert store endringer i gårdsdriften som stiller krav til andre former også for boligen, men det er også en mulighet for en tilpasning av det gamle ved ominnredning uten at man derfor må gå til det skritt å gjøre for sterke inngrep i de bygninger som er bevart.

Planen ved de gamle lånene viser en vekst ut fra den vanlige treromsplan, men veksten er skjedd ved at man har lagt til en slik plan ved siden av den gamle, og slik er det øket ved en slags knopp skytning til siden. Vanskeligheten er at det ikke finnes noen langsgående korrespondanse. Man får gjennomgang i rommene, i stedet for ved hjelp av ganger å kunne gi fri atkomst til dem.

Det ser ut som om denne planen er en levning av den middel-

alderske bygningen hvor atkomsten ble skaffet ved en svalgang som løp etter hele langsiden, hvorfra det var inngang til de forskjellige rom. I Trønderlåna er rommene gjennomgående fra den ene langveggen til den andre, men svalen er sløffet så en får den plagsomme og tungvinte gjennomgang i rommene. De store stuene, og de mindre kammers med, får en fin belysning ved at det blir vinduer på to motstilte vegger. Rommenes dybde krever det. Det skulle imidlertid ikke være noe til hinder for at det ble lagt gangforbindelse på den ene side mellom trappene, selv om rommene ved dette ble gjort smalere. En ville da få en bekvem ordening uten at det ble nødvendig å gripe inn i husenes ytre. Denne enkle forandring vil uten større vanskelighet eller omkostninger kunne gjennomføres, og det er så store verdier som er nedlagt i de store tømmerhus, at de ikke uten videre bør falle, for å erstattes av noe som ikke kan komme opp mot de gamle hus, iallefall når det gjelder rommål.

Den gamle ordening med stort innrykk av folk ved onnene stilte krav om at en gård måtte ha utrolig mye rom for å kunne huse onnefolkene. Kommunikasjonene i gamle dager førte også til at gjestfriheten på gårdene krevde andre former enn vår tid. Den sammentrykning av boligen som vi er vitne til i byer og også utover landet, er noe alle vil erkjenne som et tilbakeskritt. Også av den grunn vil sikkert mang en gård ennå holde på den gamle husformen, og bedre vil det bli om man bevisst søker å få bygningene gjort praktiske. De goder som hører til et velordnet hus etter tidens krav, kan også få plass i det gamle hus. Bad kan legges inn, den lange vandring over tunet er ikke nødvendig. «Hemmeligheten», som det lille rom kaltes i middelalderen, kan plasseres inne i huset. I det hele skal man prøve å gi de gamle husene muligheter til fornyelse, slik at de kan fylle vår egen tids krav og samtidig gi oss den romslighet og hygge som fulgte med de gamle og store husene.

Men eksteriøret skal man la være i fred. Det er ikke nødvendig straks å følge enhver moteretning, men prøve å se verdien i det som er oss overlatt. Den helt hemningsløse trang til å sette inn nye motiver i det gamle, uten hensyn til om det skader, må man være på vakt mot. Setter man inn store vindusflater i en husvegg hvor de gamle, fine proporsjoner har veiet størrelse og form, vil det nye virke

«Inn på tunet»

forstyrrende. Vi må vise respekt for det som er overlatt oss fra en tid hvor de arkitektoniske krav sto høyt. For enten en reiser nord eller syd i Trøndelagsfylkene, vil bebyggelsen, slik den er overlatt oss fra tidligere tider, være med til å karakterisere bygdene. Det er en felles tone som hører Trøndelag til i arkitekturen, enten det er store gårder eller småhus, og denne tonen skal vi prøve å bevare. Og i dette gjelder det først og fremst å holde på trønderlåna som et aktivum vi har, fremfor andre deler av vårt land, og som vi med rette kan være stolt av.

CHR. GREIFF

Dyreliv i Bymarka

Tegninger
av forfatteren

Vi satt i solsteiken ved husveggen og pratet en tidlig maidag, Alf og jeg, da han sa: — Vet du, en levandes hare har jeg aldri sett i Bymarka.

— Har du ikke det? Ja, men da ska du få se en i morra. — Har du dem gåendes på gress, du da? sa han forbauset.

— Nei, men vi ska gå en tur etter middag imorra så får vi se.

Vi så gjorde. Kl. 6 om ettermiddagen var vi på vei forbi Blyberget, og da vi hadde passert bekken mot Sommersetra, var jeg spent på om harepus var på groa. Jo, ganske riktig. Da vi var gjennom grinda og nådde opp til fritt oversyn så satt'n på to rett foran oss, og vi var heldige, for lenger borte gresset to til i ro og mak. Det er det rareste jeg har sett, sa Alf. Men det er 25 år siden det hendte.

Første gangen jeg møtte elgen var på stormyra ovenfor Helkansetra. Jeg gikk en kveldstur for å inspisere noen multekart som var i ferd med å modnes. Det var varmt i været og skyfri himmel, stillheten var nesten til å ta og føle på der jeg ruslet i myrkanten. Da drønnet det plutselig i myra rett foran. Jeg ble stiv av forskrekkelse da det plutselig spratt opp en elgfamilie fra sitt myke og solvarme leie. Men forskrekkelsen var nok gjensidig. Oksen trakk seg hurtig bort til skogkanten der den gikk i dekning, mens kua sto vendt mot meg og passet sitt avkom. Det var tvillinger som ikke var mange dager gamle, de besto faktisk bare av hode og 4 lange, ustø bein, det syntes nesten som Vårherre hadde glemt å forsyne stakkarene